

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА КРИТЕРІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ОСНОВА ЇЇ МОНІТОРИНГУ

Ригов В. В.,

аспірант кафедри економічної політики та врядування, Заступник голови КДКА м. Києва,
Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури м. Києва, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8243-6558>

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijite/30062020/7145

ARTICLE INFO

Received 25 April 2020

Accepted 17 June 2020

Published 30 June 2020

KEYWORDS

economic security,
criteria,
public administration,
monitoring,
international standards.

ABSTRACT

The article examines the existing international standards and criteria of economic security as a basis for its monitoring. It shows that the processes of guaranteeing economic security are urgent in the modern world and include a significant number of procedures. The vast majority of national security strategies implement economic security through radical economic reforms, integration into world security systems, accession to economic unions and organizations. The study proved that the approaches to the criteria of economic security, the use of standards that determine the level of implementation of economic security, indicates the lack of uniform approaches to the tools for monitoring key indicators of resilience to crises and risks of the economic sphere. The author concluded that macroeconomic indicators are considered as indicators that determine the achievement of economic security; indicators of socio-economic status, functional and sectoral level; indicators of international indices that reflect the economic activity of countries. Along with this, it is advisable to improve the methodology for monitoring the implementation of economic security on the basis of an integrated combination of a set of standards and criteria of economic orientation, which will form a system of effective response to economic risks and crises.

Citation: Rykov V. V. (2020) International Standards and Criteria for Economic Security as the Basis of Its Monitoring. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*. 3(30). doi: 10.31435/rsglobal_ijite/30062020/7145

Copyright: © 2020 **Rykov V. V.** This is an open-access article distributed under the terms of the **Creative Commons Attribution License (CC BY)**. The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

Вступ. Загрози, які виникають у світовому середовищі, мають достатньо суттєвий вплив на окремі держави, спричинюючи різні за ступенем наслідки. Інтеграційні процеси відіграють підсилюючу роль для дії різних негативних чинників на економічну безпеку, рівень гарантування якої є різним у тієї чи іншої країни. Питання протидії впливу світових та внутрішніх загроз, забезпечення сталого розвитку та високої конкурентоспроможності у складних умовах залишається актуальною проблематикою.

Пошук критеріїв, що можуть свідчити про послаблення економічної безпеки є важливим завданням від якого має залежати об'єктивність моніторингу реалізації функцій безпеки державою. Гарантування економічної безпеки лежить не лише у площині фінансово-економічних показників, а є ширшим і включає в себе контроль за соціальною сферою, екологією, енергонезалежністю, продовольчим забезпеченням. Як показують події, пов'язані з наслідками пандемії COVID-19, масштабне захворювання має прямий вплив на економіку держав, незалежно від рівня розвитку. А особливо, у довгостроковій перспективі пандемія залишить стійкі збитки в країнах, що розвиваються, за рахунок зменшення інвестицій;

розмивання фізичного та людського капіталу через закриття бізнесу та втрату робочих місць; зниження глобальних зв'язків між ланцюгами постачання в торгівлі. Ці ефекти знизять потенційний обсяг виробництва, який економіка може підтримувати при повній зайнятості та продуктивності праці [1].

Потреби у відповідному інструментарію контролю за економічною безпекою має особливу роль у системі державного управління, адже виявлення негативних тенденцій та загроз і оперативне реагування на них в значній мірі можуть пом'якшити наслідки або знизити рівень загроз у практично всіх сферах діяльності країни. Враховуючи дискусійність питань щодо сфери безпеки, досить корисним для України є вивчення світових підходів до визначення стандартів та критеріїв економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з економічною безпекою, визначенням міжнародних стандартів та критеріїв економічної безпеки розглядали у своїй праці А. Качинський, А. Матковський, В. Мельник, В. Онищенко, І. Подмаркова, І. Прохоренко, Я. Радюкова, М. Стрежнева, І. Шамаєв та ін. Не применшуючи науковий доробок вказаних дослідників, дискусійним залишається питання розгляду підходів до визначення міжнародних стандартів та критеріїв економічної безпеки як основи її моніторингу.

Мета статті. Метою є дослідження існуючих міжнародних стандартів та критеріїв економічної безпеки як основи її моніторингу.

Матеріали та методи. Використано методи теоретичного узагальнення й систематизації (для визначення особливостей правового регулювання підходів до стандартів та критеріїв економічної безпеки), монографічний (огляд наукових поглядів на проблему пошуку критеріїв економічної безпеки), аналітичний метод (для визначення факторів, що свідчать про реалізацію функцій економічної безпеки держави).

Результати дослідження. Економічна діяльність спирається на реалізацію розробленої державної політики та затверджених стратегічних планів, які передбачають певні індикатори реалізації стратегії, що свідчить про рівень досягнення показників стратегії та необхідності у її корегування. Зважаючи на значну кількість напрямів та сфер діяльності, що прямо чи опосередковано дотичні до економіки, існують різні погляди на розуміння ключових елементів гарантування економічної безпеки та критеріїв її реалізації.

Мельник В. І. [2] визначає, що більшість стратегій національної безпеки держав орієнтована на забезпечення національної та економічної безпеки через проведення радикальних економічних реформ, тісну інтеграцію до світових та європейських систем безпеки, приєднання до економічних і політичних союзів та організацій. У зв'язку з цим застосування напрацьованого досвіду зарубіжних країн щодо реалізації економічної безпеки має стати одним з найважливіших напрямків розвитку національної економіки України.

З точки зору забезпечення довгострокового розвитку важливо зменшувати ступінь будь-якої зовнішньої залежності економіки. В глобалізованому світі сьогодні немає країни, яка могла б подолати зовнішню залежність. Однак в економічних відносинах важливо максимально пом'якшувати зазначену залежність, оскільки саме це забезпечує вищий стан розвитку в довгостроковій перспективі [3].

В системі показників економічної безпеки можна виділити: рівень і якість життя; темпи інфляції; рівень безробіття; економічне зростання; дефіцит бюджету; розмір державного боргу; стан золотовалютних резервів; рівень тіньової економіки; екологічний стан [4]. До важливих елементів у структурі економічної безпеки держави можливо віднести: економічну свободу, стабільність і стійкість національної економіки, потенціал саморозвитку та прогресу [5].

У системі показників економічної безпеки держави можна розглядати індикатори представлені на рис. 1.

Основні напрями забезпечення економічної безпеки в нових країнах-членах ЄС визначені в стратегіях їхньої національної безпеки. Серед них можна виділити такі:

- здійснення ефективних заходів макроекономічної стабілізації, підтримка внутрішньої та зовнішньої стабільності;
- забезпечення динамічного розвитку економіки та міжнародного співробітництва;
- прискорення структурних реформ в економіці, залучення іноземних інвестицій, підтримка малого та середнього бізнесу;
- боротьба з організованою фінансово-економічною злочинністю;

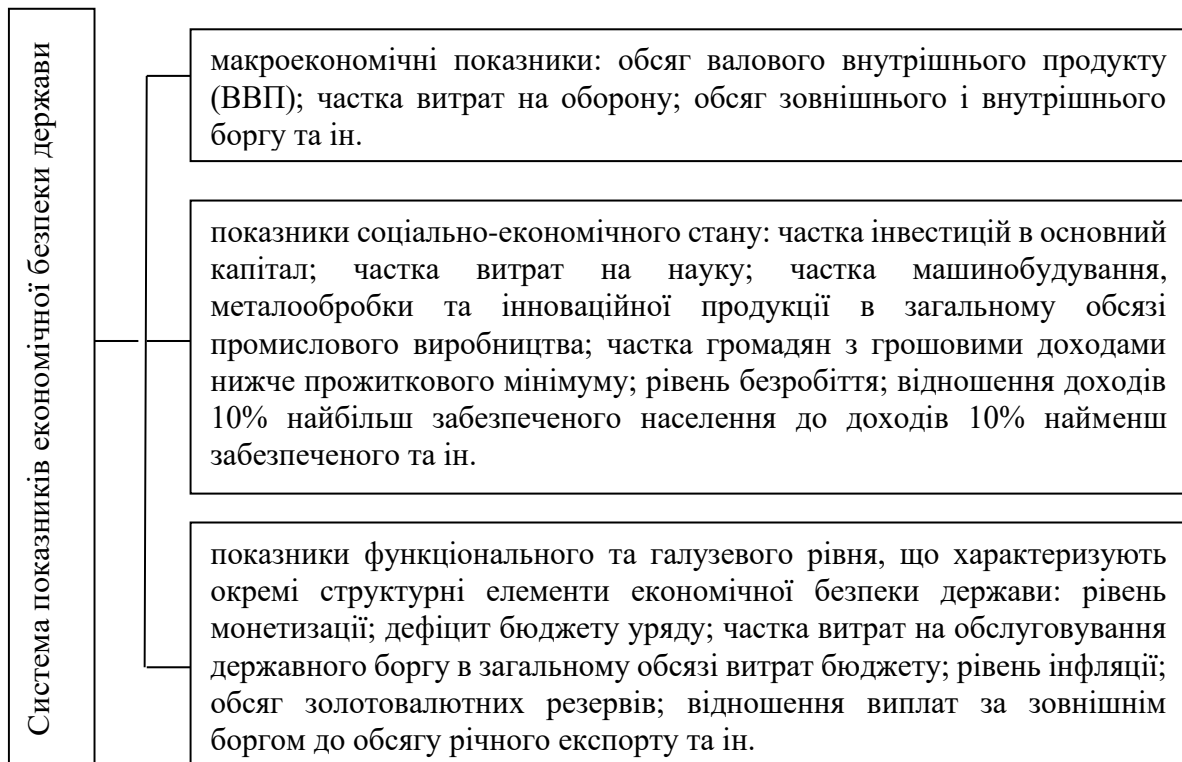

Рис. 1. Система показників економічної безпеки держави [6].

- ефективне ринкове регулювання в економічній і фінансовій сферах;
- узгодження фінансово-економічного законодавства, фінансової, економічної і митної політики з європейським законодавством;
- приєднання до трансконтинентальних транспортних комунікацій, створення інформаційної інфраструктури;
- ефективне управління трудовим потенціалом, необхідним для розвитку високотехнологічних галузей промисловості;
- підтримка належного рівня освіти та науки та ін. [7].

Заключний акт Наради з безпеки і співпраці в Європі [8], що є чинним, (розділ «Економічна і комерційна інформація») визначає важливу роль економічної інформації, на основі якої здійснюється детальний аналіз ринків, розробляються короткострокові та довгострокові прогнози. Зазначена інформація має містити:

- набір статистичних даних щодо виробництва, національного доходу, бюджету, рівню споживання та продуктивності праці;
- набір статистичних даних щодо зовнішньої торгівлі;
- законодавчу та регламентну базу, яка регулює зовнішню торгівлю;
- інформацію, необхідну у економічному прогнозуванні задля сприяння торгівельного розвитку [9].

В Євросоюзі існує механізм спостереження та примусу щодо виправлення ситуації прояву значних макроекономічних дисбалансів, а саме: превентивні заходи і засоби корекції (на ранній стадії дисбалансів Єврокомісія може давати національним урядам рекомендації для запобігання їх наростання; жорсткий примус (передбачений метод, що включає дві стадії – після єдиної невдачі з виконанням рекомендованих коригувальних дій на таку країну може бути накладена санкція у формі депозиту з нарахуванням відсотків, після другого повтору цей депозит може бути переведений в безповоротний штраф (до 0,1% від ВВП); система раннього попередження. Вказана система заснована на підставі набору з десяти індикаторів, що охоплюють основні джерела макроекономічних дисбалансів [10]. Індикаторами виступають показники: середнього балансу поточних операцій, інвестиційний показник, зміна частки експортного ринку, зміна номінальної вартості робочої сили, зміна реальних ефективних

обмінних курсів, борг приватного сектору, кредитний потік приватного сектору, зміна цін на житло відносно дефлятора споживання, борг державного сектору, середній рівень безробіття [11].

Основним документом у сфері безпеки в США є «Стратегія національної безпеки», в якій зазначено три головні цілі американської внутрішньої і зовнішньої політики: зміцнення військової безпеки, економічне процвітання, сприяння демократії в інших країнах. У США в лютому 2015 р. прийнята нова редакція «Стратегії національної безпеки» [12], де сформульовано підходи до політичних, оборонних, економічних та інших аспектів гарантування безпеки і добробуту, адаптовані до наявних і прогнозованих загроз і викликів. Безпека економіки Сполучених Штатів виступає найважливішою та незмінною складовою загальнонаціональної безпеки країни, що зафіксовано на законодавчому рівні. Серед найбільш значимих американських законів було прийнято у 1996 році закон про економічну безпеку [13], яким внесено зміни до Закону про національну безпеку 1947 р. та визначено основні положення, що стосуються: екстериторіальності; конфіденційності; правоохоронної та розвідувальної діяльності у сфері економічної безпеки. Закон про економічну безпеку та відтворення [14], який вступив в дію у 2001 р., був покликаний забезпечити податкові пільги, визначив основні пріоритетні напрями розвитку національної економіки, створення сприятливого митного клімату.

Слід зазначити, що показники економічного розвитку та індикатори рівня життя мають певні граничні межі, за якими можуть відбуватися явища негативного характеру, коли держава не в змозі гарантувати суспільну та економічну безпеку (табл. 1).

Таблиця 1. Граничні значення розвитку суспільства, що вважаються катастрофічними у світовій практиці [15]

Назва показника	Гранично-критичне значення	Імовірнісні соціально-політичні наслідки
Рівень промислового виробництва	30–40 %	Деіндустріалізація країни
Частка в експорті високотехнологічної продукції	10–15 %	Технологічне відставання економіки
Частка у ВВП державних асигнувань на науку	2 %	Руйнування науково-технічного потенціалу
Рівень безробіття	8–10 %	Зростання соціально-знедоленого населення
Частка імпортованих продуктів харчування	30 %	Стратегічна залежність країни від імпорту
Частка населення, яка живе за межею бідності	10 %	Люмпенізація населення
Співвідношення мінімальної і середньої заробітної плати	1:3	Декваліфікація і пауперизація робочої сили

Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю у 2015 році, визначила порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. Зазначеним документом сформульовані Цілі сталого розвитку (ЦСР), які визначають набір цілей та завдань, що мають бути досягнуті до 2030 року. Порядок денний містить 169 цілей і різних показників для моніторингу, на основі 17 цілей сталого розвитку для управління економічними, екологічними та соціальними аспектами [16]. Виконання встановлених цілей, про що свідчатиме відповідний моніторинг, є певним підтвердженням реалізації економічної політики, направленої на макроекономічну стабілізацію, сталий розвиток, поліпшення показників якості життя, що вписується в стратегію реалізації економічної безпеки.

Формування системи показників, які інформують про рівень економічної безпеки держави використовують існуючі міжнародні індекси та рейтинги: Індекс економічної свободи; Індекс розвитку людського потенціалу; Глобальний індекс конкурентоспроможності; Індекс

легкості ведення бізнесу; Індекс стійкості суспільства; Індекс рівня глобалізації країн світу; Індеси якості державного управління; Індекс сприйняття корупції та ін., які характеризують напрями безпеки країни економічного, політичного та соціального характеру [17].

Важливим показником міжнародних порівнянь у контексті впливу глобалізаційних процесів на економічне зростання є Індекс розвитку людського потенціалу, який щорічно оцінюється експертами Програми розвитку ООН для більшості країн [18].

Методологія розрахунку Індeksu глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index, укр. – ІГК) Всесвітнім економічним форумом розглядає конкурентоспроможність як множину підходів, політик та факторів, які формують рівень продуктивності економіки, а, отже і майбутній рівень процвітання країни. ІГК визначається на основі 114 показників, які характеризують 12 складових конкурентоспроможності: інституції; інфраструктуру; макроекономічну стабільність; охорону здоров'я та базову освіту; вищу освіту та професійну підготовку; ефективність товарного ринку; ефективність ринку праці; рівень розвитку фінансового ринку; технологічну готовність; розмір ринку; рівень розвитку бізнесу; інновації [19]. Методика Всесвітнього економічного форуму класифікує країни світу, спираючись на розмір ВВП на душу населення країни, та виділяє наступні категорії:

- країни з ресурсно-орієнтованою економікою (ВВП на душу населення менше 2000 тис дол. США);

- країни з ефективно-орієнтованою економікою (ВВП на душу населення в діапазоні 3000-9000 тис. дол. США);

- країни з соціально-орієнтованою та інноваційною економікою (розмір ВВП на душу населення понад 17000 тис. дол. США) [20].

Світовий банк оцінює конкурентоспроможність країн, використовуючи дослідження умов для ведення бізнесової діяльності, що визначає Індекс легкості ведення бізнесу (Doing Business), що розрахований на основі 120 індикаторів. Зазначений Індекс містить 12 сфер регулювання бізнесу: започаткування бізнесу; отримання дозволів на будівництво; підключення до електромереж; реєстрація майна; доступність кредитів; захист міноритарних інвесторів; сплата податків; міжнародна торгівля; виконання контрактів; вирішення проблем неплатоспроможності; регулювання ринку праці [21].

Інші системи для оцінки конкурентоспроможності, що використовуються провідними міжнародними організаціями та державними інституціями, хоча й мають певні відмінності, але, в основному, лише в частині обсягу вибірки та інших технічних рис, в цілому ґрунтуються на аналогічних індикаторах (табл. 2).

Експерти ЮНКТАД розробили Індекс ефективності прямих іноземних інвестицій (FDI Contribution Index), який відображає те, як потоки іноземних капіталовкладень слугують збільшенню добробуту країни, створенню робочих місць, збільшенню експорту, підвищенню податкових надходжень, збільшенню заробітної плати та інвестицій у НДДКР і розширенню виробничих потужностей. Країни умовно поділено на чотири групи залежно від якості вкладень іноземних компаній. Так, країни, віднесені до категорії «Високий внесок» (верхній квартиль) мають показники з таким діапазоном: на закордонні філії ТНК припадає приблизно половина їх ВВП (в доданій вартості) і експорту; одна п'ята частина робочих місць; у ТНК вища зайнятість і заробітна плата порівняно з місцевими фірмами; здійснюється майже 70 % зареєстрованих НДДКР [23].

Індекс неуспішності країн розраховується Фондом миру (The Fund for Peas) та Інститутом зовнішньої політики (Foreign Policy Institute). Цей індекс ураховує 12 політичних, соціальних та економічних показників, які ілюструють рівень внутрішньої та зовнішньої конфліктогенності держав, і дає змогу оцінювати ризик колапсу держави [15].

Значна кількість підходів до критеріїв економічної безпеки, а звідси і різні стандарти, які визначають рівень реалізації економічної безпеки, свідчить про відсутність єдиних підходів в інструментарії моніторингу ключових показників стійкості до криз та ризиків економічної сфери. Незважаючи на широке методологічне бачення зазначеного питання, наукова думка та практики у сфері державного управління намагаються віднаходити власне розуміння доцільності використання тих чи інших критеріїв. Гарантування економічної безпеки складний та багатофункціональний процес, що потребує розуміння значної кількості напрямів, які забезпечують стабільність, прогнозованість, дієвість, керованість економік держави.

Таблиця 2. Порівняння індикаторів, які використовують провідні міжнародні організації та державні інституції для визначення конкурентоспроможності на основі показників зовнішньої торгівлі країни [22]

Організація	Індикатор	Кількість країн, що входять у розрахунок
ОЕСР	Реальні ефективні обмінні курси	23
	Відносні експортні ціни	15
	Відносна одиниця вартості праці	15
	Відносна одиниця споживчих цін	23
МВФ	Реальні ефективні обмінні курси	17
Трастовий фонд Morgan	Реальні ефективні обмінні курси 1	16
	Реальні ефективні обмінні курси 2	41
Федеральна резервна система США	Реальні ефективні обмінні курси	10
Казначейство Великої Британії	Реальні ефективні обмінні курси	17
Казначейство США	Реальні ефективні обмінні курси	44
Банк Франції	Реальні ефективні обмінні курси	13
	Відносні експортні ціни	16

З точки зору підходів до процедури реалізації всього комплексу дій з боку держави по визначенню та використанню стандартів та критеріїв економічної безпеки, з міжнародного досвіду слід виділити правовий механізм, який має забезпечувати відповідне законодавче поле, правову легітимність та наявність необхідних нормативно-правових актів та стандартів, які закріплюють відповідні стандарти та критерії економічної безпеки. Як бачимо США та Євросоюз використовують в своїй діяльності необхідний правовий арсенал, що може діяти як примус чи заохочення щодо корегування певних стандартів у економічній сфері.

Стосовно конкретних показників, які свідчать про реалізацію функцій держави у сфері економічної безпеки, то це показники макроекономічного характеру (обсяг ВВП; частка витрат на оборону; обсяг зовнішнього і внутрішнього боргу), показники соціально-економічного стану (частка інвестицій в основний капітал; частка витрат на науку), показники функціонального та галузевого рівня. Причому досягнення граничних значень окремих показників розвитку суспільства може бути катастрофічним.

Інше бачення проблематики, пропонує використання значного інструментарію міжнародних індексів (індикаторів досягнення Цілей сталого розвитку, Індексу розвитку людського потенціалу; Глобального індексу конкурентоспроможності; Індексу легкості ведення бізнесу та ін.). На нашу думку, зазначені шляхи є достатньо перспективними, але методологічний пошук повинен розширюватися у бік інтегрального поєднання цілого комплексу стандартів та критеріїв, що можуть максимально об'єктивно інформувати органи державної влади у сфері економіки про стан гарантування безпеки.

Висновки. Таким чином, дослідивши окремі міжнародні стандарти та критерії економічної безпеки на основі зарубіжного досвіду як основи її моніторингу, визначено основні підходи до застосування відповідних критеріїв економічної безпеки у світовій практиці. Важливим є реалізація правової основи використання національних стандартів та критеріїв економічної бази. Показниками, що визначають досягнення економічної безпеки, розглядають макроекономічні показники; показники соціально-економічного стану, функціонального та галузевого рівня; індикатори міжнародних індексів, що відображають економічну активність країн. Поряд з цим, доцільним буде удосконалення методології моніторингу реалізації економічної безпеки на основі інтегрального поєднання цілого комплексу стандартів та критеріїв економічного спрямування, що дозволить сформувати систему дієвого реагування на економічні ризики та кризові явища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Global Economic Prospects. June 2020. Retrieved from: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/06/24/WEOUpdateJune2020>.
2. Мельник В. І. Зарубіжний досвід забезпечення економічної безпеки держави (на прикладі країн Східної та Центральної Європи). Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Право. 2015. Вип. 1 (2). С. 50–57.
3. Csath M., Fási C., Nagy B., Pálfi N., Taksás B., Vinogradov S. Soft Factors of Economic Security. Academic and Applied Research in Military and Public Management Science. 2019. №18 (2). P. 117–129.
4. Герасимов К. Б., Несолонов Г. Ф. Экономическая безопасность: учеб. пособ. Самара: Изд-во Самар. гос. аэрокосм. ун-та, 2011. 80 с.
5. Радюкова Я. Ю., Шамаев И. Н. Экономическая безопасность страны как многоуровневая система элементов и отношений. Социально-экономические явления и процессы. 2011. № 1-2. С. 194–198.
6. Подмаркова И. П. Оценка уровня экономической безопасности государства с учетом фактора национального богатства. Вестник Института экономических исследований. 2019. №. 1 (13). С. 82-88.
7. Онищенко В. О., Матковський А. В. Міжнародний досвід забезпечення економічної безпеки держави. Економіка. Менеджмент. Підприємництво. 2014. №. 26 (1). С. 85–97.
8. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 01.08.1975 р. №994-055. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055#Text.
9. Маргасова В. Г. Зарубіжний досвід забезпечення економічної безпеки регіону. Науковий вісник ЧДІЕУ. Регіональна економіка. 2011. №1(9). С. 53-61.
10. Стрежнева М. В., Прохоренко И. Л. Управление экономикой в Европейском союзе: институциональные и политические аспекты. М.: ИМЭМО РАН, 2013. 155 с.
11. EU Economic governance «Six-Pack» enters into force // MEMO/11/898. Brussels, 12 December 2011. Retrieved from: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/11/898&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>.
12. The National Security Strategy of the United States of America 2015. Retrieved from: <https://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf>.
13. Economic Security Act of 1996. Retrieved from: <https://www.congress.gov/bill/104th-congress/senate-bill/1557>.
14. U.S. Congress. Economic Security and Recovery Act of 2001. Retrieved from: <https://www.congress.gov/bill/107th-congress/senate-bill/1791>.
15. Качинський А. Б. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень : монографія. К.: НІСД, 2013. 104 с.
16. The Sustainable Development Goals Report 2016. United Nations: New York. 52 p.
17. Кизим М. О., Іванов Ю. Б., Губарева І. О. Оцінювання рівня економічної безпеки України та країн Європейського Союзу. Фінанси України. 2018. №. 4. С. 7–18.
18. Зварич І., Зварич Р. Аналіз ресурсно-сировинних дисбалансів світової економіки. Журнал європейської економіки. 2013. Т. 12. № 4. С. 433–457.
19. The Global Competitiveness Report 2016–2017. The Global Competitiveness Report 2019. Retrieved from: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf.
20. Global Competitiveness Report 2014-2015. Retrieved from: reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2014-2015.
21. Doing Business 2020. Retrieved from: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/32436/9781464814402.pdf>.
22. Durand M., Giorno C. Indicators of International Competitiveness: Conceptual Aspects and Evaluation. Retrieved from: <https://www.oecd.org/eo/outlook/33841783.pdf>.
23. World Investment Report 2019. Retrieved from: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2019_overview_en.pdf.